

перемогли” [5, 164]. Той факт, що Мономах вказуючи на місцевість пов’язану з Дніпром не вживає його назви, а вдається до нечіткої для сучасного читача описової конструкції, потребує додаткового розшифрування думки дослідника. “Повчання”, вказує на те, що Дніпро як ріка була настільки загальноживаним та звичним для культури явищем, що навіть не потребував конкретної вказівки на нього, на відміну від інших річок які згадуються у “Повчанні”. Мономах згадує велику кількість річок Русі та її річкових кордонів з іншими державними утвореннями, а про Дніпро зазначає лише раз, та й то не прямо вказуючи на нього.

І справді у “Повчанні” назва Дніпра, у порівнянні з іншими річками, а особливо Дунаєм, згадується рідко. На перший погляд, це ніби має вказувати на незначущість цієї географічної одиниці для культури і побуту тих часів. Проте, якщо простежити контекст, у якому зустрічаємо вказівки на певні річки у “Повчанні”, то бачимо, що Мономах практично в усіх випадках вживає назви річок для локалізації місця “певної проблеми”, і найчастіше військового характеру. Можемо припустити, що Дніпро був рікою, з якою не були пов’язані військові баталії, хоча як територіальна одиниця він простягався крізь всю країну і був не лише найважливішою транспортною артерією.

Отже, ще у давньокиївські часи сучасників хвилювали ті ж проблеми, що, на жаль, для України певною мірою продовжують бути актуальними і у наші часи. Це проблеми незалежності, православної віри, країни і її народу. Змалювання переважно військових походів – князів та їхніх дружин, тісно пов’язувалося з “головним природним чинником” країни, з Дніпром. Автори пам’яток якомога уважніше ставляться до описів стану ріки: “Дніпро став”, “вкрився льодом”, або “скрес”, “рушив”, його можна було “перебігти(кіньми)”, “перебрести бродом”, “переплисти човнами” і т. ін. Таких прикладів у пам’ятках настільки значна кількість, що це викликає думку про те, що за станом ріки у давньокиївський період визначався календар часу: зима, весна, осінь і літо. Дніпром і малими ріками мірявся простір (від Києва до певної ріки і т. ін). Пов’язаний образ ріки і з філософським осмисленням поняття руху, позитивних етико-естетичних змін у характері окремих особистостей, бо не “в стіл” же писались давні пам’ятки, а для досягнення глибин виховання сучасників.

У різних народів світу є свої власні образи на означення найбільших цінностей. Наприклад, зразки мистецтва крито-мікенської культури, епос давніх греків, вергілієва “Енеїда”, єгипетські піраміди і Ніл. Для давньоруських хроністів і письменників постійним прикладом для звеличення країни й людей було природне явище – велика ріка: “Найперше значення мав Дніпро, бо мережею своїх приток обгортав мало не цілу Україну і злучував українські землі в одну цілість”.

Література

1. Літопис руський. – К.: Дніпро, 1989. – XVI+591 с.
2. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови. – Львів, 1993 – 376 с.
3. Сокіл В. Українські історико-героїчні перекази. – Львів, 2003. – 320 с.
4. Боровський В.Я. Византийские, старославянские и старогрузинские источники о походе руссов в VII в. на Царьград.//Древности славян и Руси. – Москва, 1988. – 288с.
5. Володимир Мономах. Повчання.//Хроніка-2000. Український культурологічний альманах. – Вип. 37-38. – К., 2000. – С. 158-169.

Надійшла до редколегії 10. 04. 2008 р.
Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.

УДК 930.1:94(477)”15/17”

В.В.Гоцуляк

ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОЗАКОЗНАВСТВА

Анотація. Розглядається проблема виникнення, становлення та розвитку козакознавства, його теоретично-методологічні засади, структура і напрямки дослідження. Подається ретроспективний аналіз історіографії, джерельної бази, сучасного стану вивчення історії українського козацтва.

Аннотация. Рассматривается проблема возникновения, становления и развития казачества, его теоретическо-методологические основы, структура и направления изучения.

Дан ретроспективний аналіз историографії, джерел, сучасного стану дослідження історії українського козацтва.

Summary. The article focuses on the problem of origin, formation and development of Cossacks, its theoretic-methodological principles, structure and investigation tendencies. Retrospective analysis of historiography, its source basis, present-day state of Cossack investigation are provided.

Козакознавство – окрема міждисциплінарна наукова галузь, що систематично досліджує генезу та еволюцію, систему цінностей та світогляд, державницьку ідею українського козацтва, політичну систему та інституційну модель Української козацької держави, міжнародні відносини та дипломатію, боротьбу за об'єднання Право- та Лівобережної України, військову організацію та воєнне мистецтво, Запорізькі Січі, козацтво Слобідської України, етнічні та етнокультурні аспекти феномена українського козацтва, православні традиції Війська Запорозького, право і судочинство, контакти і зв'язки з західноєвропейським світом, козацтво в системі Російської і Турецької імперії, Кубанське козацьке військо, “Вільне козацтво” в Українській революції 1917–1921 рр., увічнення пам'яті про козацьку добу, сучасне українське козацтво, історіографію, джерелознавство, а також вивчає речові пам'ятки, геральдику, генеалогію, зброєзнавство, весикологію, символіку картографічно-топографічні, іконо-графічні джерела, архітектуру, природно-географічні умови, пісенну, народну та танцювальну творчість.

Зазначені критерії не є остаточними, оскільки бурхливий розвиток на межі ХХ і ХХІ ст. та конституціонування козакознавства народжує нові напрямки, як от вивчення політичної культури еліти Української козацької держави другої половини ХVІІ–ХVІІІ ст., що є перетином історії і політології. У цьому контексті яскравіше уявляється і проблема “Політичної еліти України-Гетьманщини та її політична культура”. Тим самим актуалізуються питання вивчення політико-культурного спрямування інституцій політичної системи Гетьманщини, комплексу орієнтації еліти на суспільно-політичний устрій Гетьманщини та власне місце й ролі у ньому. дослідження регулятивних механізмів функціонування політичної системи Гетьманщини, визначення типології політичної культури старшинської еліти Гетьманщини та ін. Ще одним перспективним напрямом дослідження козакознавства є вивчення історії історіографії українського козацтва. Саме він може продемонструвати поступальний рух української історичної науки і ефективно входження її у європейську і світову історіографію. Відповідно метою запропонованої розвідки є історіографічний огляд козакознавчих досліджень.

В. Матях справедливо зазначає, “...що сам предмет козакознавства як спеціалізованого тематичного відгалуження історичних знань не обмежується лише площиною дослідження окремого взятого суспільного стану” [1, 497]. Нагадаємо, що М. Грушевський вбачав у козацтві ціле суспільне явище, причому найбільш гучне й ефективно в українській історії [2, 5]. Дослідження цього суспільного явища має поєднатися з ще одним напрямом наукового пошуку – повсякденним життям козацької доби, яке охоплює майже три століття в історії України, що в свою чергу породжує “необхідність дослідження всієї сукупності сфер і формовиявів життєдіяльності українського суспільства в їхньому переломлюванні через традиції, ідеали й діяльність козащини” [1, 497].

Тут ми зустрічаємо і прямий натяк на визначення поняття, і одночасно намагання довести до читача всю складність проблематики, пов'язаної з історією українського козацтва. Однак не будемо поспішати з висновками, коли допитливий читач може зловити себе на думці щодо громіздкості визначення козакознавства. У цьому разі на допомогу може прийти більш коротке визначення, а саме козакознавство - це міждисциплінарна наукова галузь, яка вивчає українське козацтво як соціальний стан, окремі компоненти перебували у процесі перманентних кількісних і якісних змін, від зародження, становлення, розвитку і занепаду, відновлення в 1917–1920 рр. і сучасного відродження, козацьку добу в контексті історичних традицій, ідеалів і діяльності, а також сукупності всіх сфер, форм життя українського суспільства, державотворчих виявів та його репрезентативну роль в історії України.

Поняття “козакознавство” порівняно недавно введено у науковий обіг й ще не набуло чисельних прихильників серед науковців. Можна сподіватися, і це цілком природно, що

з'являться й інші визначення, підґрунтям яких стане семантичне значення цього терміну. Одночасно буде використовуватися й звична назва “історія українського козацтва” Наведені нами визначення не мають бути обов’язковою догмою для вживання, але одночасно фіксують важливе історіографічне явище, яке вказує на багатомірність й складність усієї гами проблем пов’язаних з козакознавством. Незважаючи на наявність кілька тисяч бібліографічних позицій, сучасні вчені одноставні в тому, що історія українського козацтва, з низки певних причин, залишається однією із найменш розроблених у вітчизняній історичній науці [1, 497]. Зокрема вказується на складність досліджень історії українського козацтва в джерелознавчому аспекті, яка полягає в наступному: а) нерівномірності збереження писаних пам’яток та їх розпорошеність як у вітчизняних, так і зарубіжних архівосховищах; б) поганому стані збереженості документів (у вигляді чорнових записів) і складності палеографічного опрацювання; в) відсутності оптимальної інформації про наявність свідчень, які прямо, або опосередковано стосуються українського козацтва, в архівах та рукописних відділах бібліотек та музеїв (складність евристичного характеру) [3, 21].

Козакознавство, як складова галузь української історичної науки має свою структуру: 1) теорія та методологія (історіософські та прикладні концепції, узгоджений і вірогідний понятійний апарат, сутність наукового розуміння феномену козаччини тощо); 2) методи дослідження: загальнонаукові та спеціальні (використовуються в залежності від спеціальної дисципліни, моделей-схем та провізорної моделі історичної творчості історика над козакознавчою проблематикою); 3) історіографія козакознавства у тісному поєднанні з історіографіями джерелознавства, архівознавства та історіографією художньої літератури про козацтво; 4) історією історіографії козакознавства, як вищого типу наукового узагальнення й потужної інформаційної матриці історії українського козацтва; 5) організаційні форми та координаційні центри дослідження козацтва.

Модель історичних досліджень козакознавства включає структуру: політичної історії; суспільної історії, історію культури, історію релігії; історію освіти; історію права; економічну історію; історію війська; історію науки, історіографію, історіософію, інтелектуальну історію, історичну методологію. До неї входять спеціальні історичні дисципліни: археологія, епіграфія, джерелознавство, археографія, палеографія, сфрагістика, генеалогія, геральдика, нумізматики, хронологія, зброєзнавство, весикологія, символіка, історична географія, краєзнавство, історична метрологія, історична бібліографія та інші допоміжні історичні дисципліни. Вони всі ґрунтуються на науковій методології та максимальному виявленні, залученні та введенні в обіг різноманітних джерел, документальних матеріалів, використанні літератури, вичерпній бібліографії.

У своєму історичному розвитку козакознавство прийшло шлях від українського (козацького) історіописання до козакознавчих студій, (починаючи з кінця XVII ст. – по 2008 р.). Осягнення свого минулого, героїчних вчинків козацтва, необхідність легітимізувати історію козацької держави, сприятливі культурні умови, особливо на Лівобережній Україні, Києві з Києво-Могилянською академією викликали появу української козацько-старшинської історіографії (літописи Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка). Останнім, на відміну від попередньої, репрезентованої переважно монастирськими хроніками, “... судилося стати не лише основним джерелом інформації із вітчизняної історії, важливим засобом формування ідентичності, а й каталізатором усього історіографічного процесу у XVIII ст.” [4, 252].

Цитований автор подаючи розгорнутий аналіз української історії у візії Самовидця, Величка, Григорія Грабянки а також регіонального його аналогу: теми автономії Гетьманщини у творах Семена Дівовича та Петра Симоновського, для загального означення пам’яток вітчизняної історичної думки XVIII ст. та в цілому історіографічного процесу цього періоду запропонував термін козацьке історіописання. У цілому погоджуючись з цим, звертаємо увагу та той історіографічний факт, що ще в 1968 р. Я. Дзира, проаналізувавши дослідження літописів XVI–XVIII ст. в радянській історіографії, цілком слушно зазначав, що вже на той час “... таке визначення вказаних літописів (Самовидця, Грабянки і Величка – В.Г.) – поверхове, вузьке і безпідставне. Воно не відповідає широті охоплення літописцями історичних подій і явищ” [5, 181].

Продовжуючи свою думку автор аргументує її таким твердженням: “Адже аналогічні праці російських і польських авторів в історіографії не прийнято визначати за їхнім соціальним походженням. Вони мають назву “російські літописи”, “польські хроніки” [5, 181-182]. Отже і вітчизняні потрібно називати українські літописи. Виходячи із зазначеного, доцільніше було подати назву всього розділу, підготовленого А.Бовгирею і вміщеного у другому томі нарисів “Історії Українського козацтва” (2007) “Українське козацьке літописання”.

Варто також зазначити, що мандрівники чужинці писали про козаччину від початку її існування. Особливо популярними були праці, описи, хроніки, реляції, листи, спостереження Гійома де Боплана, Павла Алепського, Еріха Лясоти, П'єра Шевальє, Олександра Гваньїні, Альберта Віміні, Павла П'ясецького, Конрада Якова Гільдербранта, Піастра Делла Валле, Йоана Баптиста Тієполо, Геролпамо Каваццо, Ульріха Вардума, Джовані Ланцелоті, Ференца Себеші та ін.

Наступний період у вивченні козакознавчої проблематики припадає на кінець XVIII – першу половину XIX ст., коли відбувається зародження наукових підходів до вивчення історії українського козацтва у вітчизняній історіографії. Він безпосередньо пов'язаний з процесом українського національного відродження, іменами П. Симоновського, В. Рубана, Я.А. Маркевича, О. Рігельмана, І. Квітки, О. Мартоса, Д. Бантиш-Кеменського М. Маркевича, М. Берлінського, І. Срезневського. М. Максимовича, А. Скальковського, П. Куліша, М. Костомарова і характерний поширенням нових методів історичного дослідження, утвердженням хозарської, чорно-клубуцької, кавказької, татарської, автохтонних та інших версій (теорій) походження козацтва, як наукової проблеми.

В історіографії другої половини XIX – перших десятиліть XX ст. завдяки зусиллям таких істориків, як М. Костомаров, П. Куліш, В. Антонович, Д. Багалій, М. Грушевський, Д. Яворницький, І. Каманін, М. Довнар-Запольський, О. Лазаревський, Л. Падалка, О. Левицький, А. Скальковський, Д. Яворницький, І. Новицький, О. Стороженко, М. Любавський, К. Заклинський, Є. Барвінський, М. Драгоманов, В. Липинський, С. Томашівський, М. Кордуба, М. Слабченко, М. Василенко, В. Модзалевський, І. Теліченко, П. Короленко, Ф. Вовк та ін. відбувається процес виділення історії українського козацтва у спеціальну тематичну галузь історичних знань. Вершиною козакознавчих студій цього періоду стали восьмий-дев'ятий томи історії України-Руси М. Грушевського та його “История украинского казачества”. Вказаний вище період, на думку, В.М. Матях “... позначився помітними успіхами в розширенні джерельної бази та тематичних напрямів дослідницької роботи, переходом до вивчення конкретних, локальних питань... з одночасним створенням нових проблемних ситнез, в яких історія українського козацтва поставала у нерозривному зв'язку з дослідженням широкого історичного тла козацької доби в національному історичному поступі [1, 518]. Додамо, що учні шкіл В. Антоновича та М. Грушевського, разом з широким колом науковців особливу увагу приділили історії українського козацтва. Відмітимо, що і в наступні роки, особливо у перше двадцятиліття XX ст. цей інтерес не зникав.

Суб'єктивні та об'єктивні причини позначилися на дослідженнях історії українського козацтва у кінці 1920-1930-х рр. Дальший приріст знань у вивченні історії Української козацької держави також забезпечувався науковими зусиллями учнів наукових шкіл В. Антоновича та М. Грушевського: С. Шелухіним, Р. Лященком, С. Томашівським, І. Крип'якевичем, М. Кордубою, В. Герасимчуком. І. Джиджорою, Д. Коренцем, Д. Дорошенком, О. Терлецьким та ін. З середині 1930-х років “традиції у дослідженні історії українського козацтва уриваються, так і не давши більш-менш вичерпної відповіді на цілу низку порушених науковцями питань”. Саме відтоді починається відрахунок другого відрізка “історіографічного часу”, гранична межа якого сягає кінця 80-х рр. [1, 521].

З утвердженням націонал-більшовицьких підходів, концепції М. Покровського, козацька доба і особливо XVII–XVIII ст. випадає з поля зору істориків. Отже безпосередні потенційні можливості втрачаються, відбувається вимивання із наукових структур інтелектуального потенціалу шляхом вимушеної еміграції, арештів, а подекуди й прямого фізичного знищення істориків. Мав

минути певний час доки розбудується організаційна структура в Європі, у післявоєнний час за океаном і зміцніє діаспорна гілка української історіографії. Вона буде конкурувати з радянською, намагатися поборювати радянську підміну відроблену попередниками розуміння сутності національно-визвольних змагань українського народу, заперечення існування етнічної державності українців, їх змагань у козацьку добу своєї історії.

Натомість у Радянському Союзі та в Україні компартійне керівництво не знайшло нічого ліпшого як звернутися до великоросійської державної ідеї, зобов'язати відновити традицію імперської історіографії, висвітлювати переважно історію російської держави. Апофеозом цього слугували постанови “Про 300-річчя возз'єднання України з Росією” (1954), “Про хід підготовки до святкування 325-річчя возз'єднання України з Росією (1978)”. Діаспорні українські історики (Д. Дорошенко, В. Липинський, Н. Полонська-Василенко, Д. Олянич, А. Яковлів, О. Оглоблин, Б. Крупницький, М. Стахів, Л. Окиншевич, З. Когут, М. Андрусак, Л. Винар, Т. Мацьків, Т. Гунчак, Ф. Сисин, та ін.) досліджуючи історію українського козацтва, з розумінням ставилися до обставин життя і діяльності в Україні істориків: К. Гуслистого, О. Рябіна-Скляревського, В. Голобуцького, В. Дядиченка, І. Бойка, І. Крип'якевича, М. Петровського, М. Ткаченка, О. Апанович, О. Копман, Ф. Шевченка, Я. Дзири, які вивчали козацьку добу та історію Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.

Остаточне оформлення козакознавства як міждисциплінарної наукової галузі припадає на кінець 1980-х – 2008 рр. За ці роки відбувається методологічна переорієнтація пострадянських істориків України. Відновлення державного суверенітету і незалежності України в 1991 р. особливо прискорили цей процес. У 1990-х роках відбуваються радикальні зміни у тематиці наукових досліджень історії українського козацтва. З початком XXI ст. сучасний методологічний арсенал української історіографії українського козацтва збагачується здобутками світової історичної науки, надто помітною стає антропологізація історико-наукового пізнання. Наповнилася новим змістом діяльність класичних і нещодавно створених історичних факультетів, кафедр історії України, відбулися якісні кадрові зміни в Інституті історії України, де історією XVI–XVIII ст. компетентно досліджують вчені: представники старшого й молодшого поколінь істориків.

Історію козаччини фахово й довгий час вивчає директор інституту Історії України НАН України академік В.А. Смолій. Інститут взяв на себе місію координації роботи з організації вивчення історії українського козацтва. На базі відділу історії України середніх віків і раннього нового часу у 1998 р., за рішенням дирекції Інституту і згідно договору з ВАТ “Мотор-Січ”, працює Науково-дослідний інститут козацтва з відділеннями у Дніпропетровську, Донецьку, Запоріжжі, Нікополі, Одесі, Черкасах та Чернігові. Науковці цієї установи вже підготували такі видання, як: “Козацька спадщина”, “Історія українського козацтва”, “Козацькі Січі (нариси з історії українського козацтва XVI–XVIII ст.)”, 2 випуски науково-популярних нарисів “Полководці Війська Запорізького” (у 2-х книгах), “Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII–XIX ст.”, “Одеса козацька”, “Нормативно-правова база відродження козацтва”. Низку індивідуальних монографій, опубліковано у рамках Національної програми відродження та розвитку Українського козацтва на 2002–2005 рр.

За ініціативою Інституту історії України проведено низку наукових заходів, присвячених 500-літтю українського козацтва (1991), 400-літтю від дня народження Богдана Хмельницького (1995), 350-ліття початку Національно-визвольної війни (1998), підписання українсько-російської угоди 1654 р. (2004). Редколегія “Українського історичного журналу” у грудні 1990 р. провела круглий стіл “Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми”, де серед актуальних наукових проблем були накреслені найважливіші завдання, пов'язані з активізацією науково-дослідної роботи в царині історії українського козацтва. Плідною була робота міжнародного “круглого столу” на тему “Переяславська рада та українсько-російська угода 1654 року: історія, історіографія, ідеологія” (2003). В цьому ж році побачила світ фундаментальна праця “Переяславська рада 1654 року: історіографія та дослідження”. Редакційна колегія “Українського історичного журналу” постійно приділяє увагу проблемам вітчизняної медієвістики та історії українського козацтва зокрема [6], про що свідчать змістовні публікації О. Головка, Г. Сергієнка,

В. Шербака, С. Леп'явка, В. Смоля, В. Станіславського, О. Олійника та багато ін. Регіональні філії інституту історії України розгорнули наукову роботу у Донецьку, Дніпропетровську, Запоріжжі, Нікополі, Одесі, Чернігові та Чигирині. При Запорізькому державному університеті діє також відповідний інститут. Його науковці підготували два видання енциклопедії з історії та сучасного розвитку українського козацтва. У 2006–2007 рр. побачила світ 2-х томна “Історія Українського козацтва” та інші видання.

2003 р. розпочав свою діяльність Український військово-козацький інститут при Міжрегіональній академії управління. Регулярно виходить друком популярні періодичні видання “Запорозька старовина” (м. Запоріжжя), “Січеславський альманах” (м. Дніпропетровськ), “Чорноморська минувщина” (м. Одеса), “Козацька спадщина” (м. Нікополь). В арсеналі вчених десятки проведених міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, читань “Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку”, “Сучасна козацька педагогіка” та ін. [7, 486-487]. 2008 рік також приніс низку наукових ювілейних заходів.

За останні роки чітко визначився розподіл інтелектуальної праці у сфері наукового козакознавства. Виокремилися групи науковців, які сумлінно досліджують генезу та еволюцію, цивілізаційну типологію, систему ціннісних орієнтацій та політичний світогляд українського козацтва. У полі їх зору знаходяться питання становлення, формування (від ідеї князівства Руського до подолання концепції поліцентризму Гетьманщини) та згасання державницької ідеї, політична система та інституційна модель Української козацької держави; міжнародні відносини та дипломатія; боротьба українського козацтва за об'єднання Право та Лівобережжя; військова організація та воєнне мистецтво українського козацтва; Запорозькі Січі, козацтво Слобідської України. За останнє десятиріччя дослідники особливо ретельно вивчають етнічні та етнокультурні аспекти феномена українського козацтва, православні традиції Війська Запорізького, козацьке право і судочинства та геральдичні традиції українського козацтва. Вони ретельно аналізують місце й історію козацтва в системі Російської та Турецької імперії; Козацьке військо на Кубані; “вільне козацтво” в Українській революції 1917–1921 рр.; увічнення пам'яті про козацьку добу в 1920–2008 рр.; сучасне козацтво.

Особливою прикметою, яка засвідчила остаточне оформлення українського козакознавства, стали ґрунтовні історіографічні студії (В. Матях) та глибокий аналіз писемних джерел (Ю. Мицик) з історії українського козацтва. Вони розширили уявлення про зародження наукових підходів до вивчення історії українського козацтва в історіографії кінця XVIII – першої половини XIX ст.; виділення козакознавства у спеціалізовану тематичну галузь історичних знань у другій половині XIX – перших десятиліттях XX ст.; дослідження історії українського козацтва в 20–80-х рр. XX ст.; козакознавча проблематика у сучасній українській історіографії. Доступніші до науковців стали письмові джерела з історії українського козацтва: розпорядча документація; матеріали поточного діловодства; джерела статистичного характеру; законодавчі акти, матеріали судово-адміністративних установ: станovo-представницьких органів, дипломатичного характеру, епістолярні, наративні джерела та літературно-публіцистичні твори.

В. Смолій, О. Гуржій, В. Стапанков, В. Щербак, В. Горобець, О. Головка, Ю. Мицик, О. Путро, В. Брехуненко, П. Сас, В. Степанков, Я. Дашкевич, М. Брайчевський, В. Цибульський, А. Гурбик, В. Матях, В. Черкас, С. Плохій, В. Сергійчук, Я. Федорук, О. Струкевич, С. Леп'явка, Т. Чухліб, О. Сокирко, В. Станіславський, В. Мільчев, В. Маслійчук, М. Ковальський, Г. Швидько, В. Балушок, О. Кузьмук, О.В. Кресін, С. Лях, О. Однороженко, Д. Наливайко, В. Панашенко, М. Бовгиря, О. Бачинський, А. Авраменко, Б. Флоря, В. Чумаченко, Ф. Турченко, М. Чайковський, М. Крикун, Н. Савчук, В. Верстюк, О. Демиденко, В. Газін, І. Стороженко, С. Станіславський, С. Павленко, І. Грозовецький, І. Паньонка, А. Козаченко, О. Ясь, К. Кодратюк, І. Лиман, Д. Вирський, М. Пасічник, В. Петрів, А. Бульвінський, Д. Журавльов, Н. Яковенко, Т. Яковлева, В. Борисенко, Г. Сергієнко, В. Заруба, О. Баран, Г. Халімоненко, О. Олійник, В. Ленченко, В. Климов, Я. Лагодзинський, В. Яценко, Н. Сурева, І. Іванцов, Н. Герасименко, Т. Гончарук, Р. Шиян, Л. Маленко, Ф. Кондратович, В. Грабовський, А. Кухарук, Г. Юртик, В. Бордаренко, О. Бажан, Ю. Данилюк, Л. Бурда, В. Тимчина, В. Задунайський,

В. Пилат, О. Притула, І. Сапожников, В. Стафійчук, С. Абросимова, А. Бойко, В. Кривошея, В. Лобадаєв, а також російські, польські, німецькі та багато інших дослідників склали авторитетний корпус вчених-козакознавців.

Отже, проблема виникнення становлення та розвитку українського козацтва, як в історичній ретроспективі, так і на сучасному етапі його перетворення у козакознавство, – є однією з ключових в українській історії. Одночасно аналіз наукової літератури засвідчив, що теоретично-методологічні питання козакознавства не знайшли цілеспрямованого й систематичного вивчення і виходячи з цього потребують ґрунтовного дослідження.

Література

1. Матях В.М. Козакознавчі студії в українській історіографії // Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А.Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – С. 495–540.
2. Грушевський М. История украинского казачества. – СПб., 1913. – Т. 1. – 392 с.
3. Ковальський М. Проблеми джерелознавства історії українського козацтва // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина / Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 500-річчю українського козацтва (Київ-Дніпропетровськ, 13-17 травня 1991 р.): У 3-х вип. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 11–123.
4. Бовгиря А.М. Козацьке історіописання // Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А.Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – Т. 2. – С. 249–302.
5. Дзира Я.І. Українські літописи XVI-XVIII ст. в радянській історіографії // Історичні джерела та їх використання. – Вип. Третій. – К.: Наукова думка, 1968. – С. 177–189.
6. Гуржій О.І., Капітан Л.І. “Український історичний журнал” та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 256 с.
7. Заруданський В.В., Чухліб Т.В. Громадські ініціативи щодо відродження козацтва в сучасній Україні // Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А.Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – Т. 2. – С. 478–488.

Надійшла до редколегії 29. 04. 2008 р.
Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.

УДК 930.1:94(477)(092)

В.В. Тельвак

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ПЕРШИХ РАДЯНСЬКИХ РОКІВ В ОЦІНКАХ СУЧАСНИКІВ

***Анотація.** У статті проаналізовано обговорення науково-організаційної діяльності та творчої спадщини М. Грушевського на сторінках радянських видань в 1924–1926 роках. Виявлено головні оціночні тенденції при інтерпретації творчого доробку вченого. Простежено зростання критичності у сприйнятті діяльності М. Грушевського з боку представників марксистської науки.*

***Аннотация.** В статье проанализировано обсуждение научно-организационной деятельности и творческого наследия М. Грушевского на страницах советских изданий в 1924–1926 годах. Выявлены главные оценочные тенденции при интерпретации творческого наследия ученого. Прослежено возрастание критичности в восприятии деятельности М. Грушевского со стороны представителей марксистской науки.*

***Summary.** The discussion of M. Hrushevsky's scientific-organizing activities and heritage on the pages of soviet publications in 1924-1926 years has been analyzed in the article. The main appraised tendencies attached to the interpretation of scientist's heritage have been revealed. The increase of criticism in the reception of M. Hrushevsky's work by the side of the representatives of Marxist science has been observed.*

У сучасному грушевськознавстві увага до останнього десятиліття життя та діяльності Михайла Грушевського є неослабною з огляду як на її особливість у творчій біографії вченого,